

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑԱՍ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ Ս. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ.

(Շ-բ-ն-ի. Աբ-բ-ր. 1883 թ. Գ.)

ԳԼ. Ե.

Անաստաս 661 թուին յաջորդեց Ներսէսին և նորա աշխարհաշէն ընթացքին հետևելով իւր հայրենի Արկուռի գիւղում շինեց կրօնաւորաց վանք կից հիւանդանոցով ու աղքատանոցով: Անաստասին ընթացակից եղաւ Մամիկոնեան Գրիգոր իշխանը, և Արագած լեւոն հարաւային արեւմտեան ստորոտում, Արուծ աւանում շինեց մի հոյակապ եկեղեցի ու շքեղ ապարանք, իսկ Եղևարդ գիւղում՝ միանձանց համար մենաստան:

Անաստաս կաթուղիկոս շինութեանց հետ միասին եկեղեցական բարեկարգութեանց ևս հոգս արեց. կանչեց իւր մօտ Անանիա Շիրակացուն՝ որ հմուտ էր թուաբանական ու տօմարական գիտութեանց և յանձնեց նորան Հայոցս տօմարի ինչ ինչ պալակաները ուղղելու: Անանիա Շիրակացի դեռ իրան յանձնուած գործը չէր աւարտել, վախճանեց Անաստաս՝ վեցամեայ իշխանութիւնից յետոյ և 667 թ. յաջորդեց նորան Վանանդայ Ոթմոյ գիւղից Խարայէլ:

Խարայէլի օրով Պողիկեան աղանդաւորները գործակից ունենալով Յուլիանոս Ալիկառնացւոյ հետևողներին՝ սկսեցին գլուխ բարձրացնել և մոլորեցնել տկարամիտներին, քարոզելով թէ Յիսուսի տնօրէնութիւնները չարչարանքն ու տրտմելը և պարտիզում՝ վախճանին առաջօք և երեւութական են: Թէպէտ այս հերետիկոսութիւնը և աղանդաւոր մոլորեցուցիչները տեղի չըգտան Հայաստանում այլ արտաքսուեցին, սակայն Կոմիտաս կաթուղիկոսի եղբօր սրբի և Եղր կաթուղիկոսի քեռորդի համարուած Քութենաւոր կոչեցեալ Թէոդորոս վարդապետը, որ հմուտ էր աստուածաբանական գիտութեանց՝ գայթակղեալ մոքերը շինելու և ումիժ հաւատոյ վարդապետութիւնը արգիւնաւորելու համար՝ գրեց ընտիր ճառեր զօրաւոր փաստերով՝ որ հերքումէին աղանդաւորների մոլորութիւնները և հաստատում կաթուղիկէ եկեղեցու ուղղափառ վարդապետութիւնը: Քութենաւորը բացի գրով աշխատելուց՝ Արագածոտն գաւառի Ս. Աստուածածնի (Տեղեր — Գորր) վանքի վանահայր կարգուած լինելով բաւական աշա-

կերաներ հասցրեց, որոնց մէջ կաթուղիկոսութեան ատօնականին հասան Սահակ Զորափորեցի և Յովհան Բմաստաւէր: Իսրայէլի օրով բաց ի Քաթենաւորից՝ նշանաւոր էր նաև Մովսէս Սիւնեցի, երկրորդ Քերթողահայր կոչեցեալ, որին վերագրում են զանազան շարականներ և Մովսէս Խորենացու «Փիրք պիտոյիցը»:

Իսրայէլին՝ նորա տաճարամեայ կաթուղիկոսութիւնից յետոյ 677 թ. յաջորդեց Սահակ Գ. Զորափորեցի, ճիշտ այն ժամանակ, երբ մի կողմից Խաղիքը անսպասակումէն, միւս կողմից Յոյները աւերածութիւններ էին գործում, իսկ Արաբացի մահմետական հրոսակները իրանց կրօնի առաքելութիւնը արգիւնաւորելու համար սուր և հուր, մահ և աւերմունք էին տեղում: Այսպէս, Խաղ-բաց անսպասակութիւնից յետոյ Մահմատի առաջնորդութեամբ Արաբացիք արշաւում են Հայաստան և սկսում են իրանց սրածու-թիւնը, իսկ Հայք՝ սարսափահար հպատակութիւն են խոստանում Մահմատի բարկութիւնը մեղմելու համար: Յուստինիանոս Բ. Յու-նաց կայսրը իմանալով թէ հայք հպատակել են արաբացւոյ՝ սա-տիկ բարկանումէ և պահանջումէ վտարանջիլ Արաբներից և իրան հնազանդել ու հպատակել, սակայն հայք մերժում են կայսեր պա-հանջը ասելով երբ նեղութեան ժամանակ Յոյք օգնութեան չեն հասնում, և թողնում են օտարներին սրով և գերութեամբ աւե-րել ու կործանել, և ոչ այսչափ միայն, այլև իրանք ևս անգթաբար տանջւում են ու զրկում, էլ ինչո՞ւ համար հնազանդեն: Կայսրը այս պատասխանի վերայ զայրացած՝ բազմաթիւ զօրքեր է ուղարկում Հայաստան, որոնք 28 գաւառ աւերելուց յետոյ 8,000 մարդիկ էլ վաճառում են ի գերութիւն: Յունաց այս աւերածութեանը հե-տեւեց արաբացի հրոսակներին՝ առաջնորդութեամբ Մահմատի, որից յետոյ Յուստինիանոս անձամբ Հայոց, Աղուանից և Վրաց աշխարհները բոլորովին նուաճելու համար ծանր զօրքով մտաւ Հայաստան. կանչեց իւր մօտ երեք աշխարհների մեծամեծներին ընդօրոս և Սահակ կաթուղիկոսին հինգ եպիսկոպոսների հետ. կալանաւորեց բոլորին էլ, և այսպէս նեղը ձգելով նուաճելուց յետոյ, ի հաստատութիւն հպատակութեան պատանդներ առաւ մեծամեծ սպառնալիքներով և արձակեց մեծամեծներին, Սահակ կաթուղիկոսին և հինգ եպիսկոպոսներին, ու ինքն վերադար-ձաւ Յունաստան:

Հայաստանում մնացած Յոյն զօրականները դիտմամբ կրօնա-

կան վէճեր էին յարուցանում և Հայ եկեղեցու սրբութիւնքը անարգում։ Եւստակիոս Քաղկեդոնի ժողովի անասելի գայթակղական գործեր էին կատարում, զգուեցնումէին բոլորին և ատվում ու անարգվում էին բոլորից։

Հայք պարտաւորեալ էին Յունաց մոլեռանդութեան և մեծամիտ ամբարհաւաճութեան դէմ մաքառել։ Յունաց, որ կամենումէին յանուն Քաղկեդոնի ժողովի ջնջելով Հայաստանեայցս եկեղեցու անկախութիւնն ու ինքնուրոյնութիւնն իրանց հետ միացնելով։ Իսկ արաբացիք հետեւելով իրանց առաքելութիւնը արգիւնաւորելու սկզբունքին՝ կամ մահմետականութիւն կամ մահ էին տարածում Հայաստանում։ Մահմետականութիւն ընդունելով՝ Հայք պիտի կորցնէին իրանց ազգն և ազգային կրօնը, իսկ մահ ընդունելով՝ եկեղեցին պէտքէ կորցնէր իւր բաղկացուցիչ տարրը, իսկ երկիրը՝ իւր հարազատ որդիքը։ Հայք անելանելի դրութեան մէջ էին և պաշարուած եկեղեցու և ազգի գոյութեանը սպառնացող արհաւիրքներով։ Յոյնք՝ Հայոց արաբացիներին հպատակելու համար երկու անգամ արշաւեցին Հայաստան վրէժ լուծելու և երկիրը իրանց տիրապետութեան տակ առնելու, իսկ նորանից յետոյ մահմետական ամիրապետի հրամանով Հայաստան մտաւ Աբդըլա զօրավարը բազմաթիւ արաբացի հրոսակներով, Հայոց՝ Յոյներին հպատակելու վրէժը լուծելու համար և զարհուրելի անգթութիւններ գործեց։ Արարատեան նահանգի եկեղեցիների սպասները կողոպտեց և Սահակ կաթողիկոսին շղթայակապ Ռամասկոս ուղարկեց։

Ամիրապետի հրամանով Մոհամատ Ոգբա ևս Հայաստան մտաւ սպանելու կամ մահմետական դարձնելու համար։ Անճար Հայք հպատակութեան դաշնագիր կազմելով ուղարկեցին Սահակ կաթողիկոսին մի հնար գտնելու համար։ Իսկ նա, Ամերապետից հրաման առնելով երբ Ռամասկոսից Հայաստան էր վերադառնում՝ Խառան քաղաքում մահուան անկողին մտաւ և իմանալով որ Ոգբայի հետ կենդանի չէ կարող տեսնուել, մի աղաչանաց թուղթ գրեց նորան յայտնելով Հայոց ցանկութիւնը հաւատարմութեամբ ծառայել ամիրապետական իշխանութեան, և խնդրելով որ, արաբացիք փոխանակ երկիրը իբրեւ թշնամու երկիր աւերելու, իրանցը համարելով՝ շինութեան և խաղաղութեան հոգս քաշեն և ի հարկաւոր դէպս՝ պաշտպանեն օտար յարձակումներից։ Այս

Թուղթը գրելուց յետոյ պատուիրեց իւր զին՝ աղաչանաց Թուղթը ձեռքին ներկայացնել Ոգբայի. իսկ Ոգբա այս սրտաշարժ գործողութեան և հայրապետի մահուն համբաւը լսելով՝ ինքն շտապեց դէպ ի Խառան, այցելեց հանգուցեալի մարմնին և իրրեկենդանւոյ ողջոյն տալուց յետոյ նորա ձեռքից ստացաւ աղաչանաց Թուղթը. խոստացաւ կատարել ինչ որ գրուած էր, միանգամայն կարգադրելով հանգուցելոյ մարմինը մեծ պատուով Հայաստան ուղարկել: Սահակ կաթուղիկոս եկեղեցւոյ պայծառութեան և իւր հօտի հոգեւոր մխիթարութեան համար ի միջի այլոց գրեց Ողոգոմեան (Մաղկազարդի) տօնի խորհուրդը բացատարող մի ճառ և Խաչի և եկեղեցւոյ շարականները:

Սահակին 703 թուին յաջորդեց Բղնունեաց եպիսկոպոս Նղիա Արծիշեցին այն ժամանակ՝ երբ արաբացիք գրեթէ բոլորովին անպաշտպան գտնելով Հայաստան աշխարհը, սկսեցին սարսափելի հալածանք ընդդէմ քրիստոնէութեան և աւերմունք ու սրածոթիւն՝ երկիրը աւելի ևս տկարացնելու համար՝ որ հեշտութեամբ կարողանան իւրացնել:

Կաշմ ոստիկանը հրահանգուած ամիրապետից՝ Հայոց մեծամեծները կորցնելու համար իռադաղութեան դաշն կապելու պատրուակով նոցա հրաւիրեց Նախիջևան քաղաքը և հաւատարմութեան երդումն առնելու պատրուակով եկեղեցի ժողովելուց յետոյ՝ բոլորին ևս եկեղեցու հետ այրեց: Նոյն անգթութեամբ վարուեց Խրամ և Գուին քաղաքների հետ, բնակիչներից ոմանց սպանելով և ոմանց հետի ու բոկոտն գերի վարելով դէպ ի Դամասկոս: Գերեալների մէջ էին Վահան կամսարականի դուստրն Նուշան, որ հաւատոյ համար արիաբար շատ տանջանքներ կրելուց յետոյ նահատակուեց, և Գողթնեաց իշխան Խոսրովի չորեքամեայ մանուկն Վահան, որ ի սկզբան, Դամասկոսում իրրեկ մահմետական դաստիարակուելուց յետոյ՝ արքունի զիւանապետ կարգուեց, և յարմար առիթ գտնելով Խոսրոս ամիրապետի բարեսրտութիւնը 717 թ. հրաման առաւ քրիստոնեայ գերիներին իրանց հայրենիքը դարձնել, և ինքն հայրենիք գնալ և վերադառնալ, բայց հայրենիքում ստանձնելով հայրենի գաւառի իշխանութիւնը՝ յիշեց իւր քրիստոնեայ լինելը, և ուրացութիւնը ապաշխարութեամբ զղջալով՝ էլ չըկամեցաւ վերադառնալ Դամասկոս, սակայն կասկածելով որ արաբացիք կըմատնեն իրան ամիրա-

պետին՝ մի առ ժամանակ թաքստեամբ վանքերում ապրելուց յետոյ, երբ տեսաւ որ էլ թաքստեան հնար չըկայ, ինքնին գնաց Դամասկոս և այն տեղ խոստովանողական վառքով նահատակուեց, որի յիշատակը մօնումէ սուրբ եկեղեցին:

Յունական կայսերութիւնը իւր յատուկ սին ամբարհաւածութեամբ և կրօնական խնդիրներին անտեղի միջամտութեամբ առնելի էր դարձել հպատակ ազգերին. և չունենալով հարկաւոր ոյժը մահմետական թէև նոր, բայց զօրեղ տէրութեանը զխմադրելու, հետզհետէ կորցնումէր ընդարձակ երկիրներ և բազմաթիւ հպատակ ազգեր, որոնց մին էր Հայաստանը և հայ ժողովուրդը: Հայք լու համարեցին միանգամից Արաբացուց իշխանութեան տակ մնալ քան Յունաց, որոնք թշնամու յարձակման ժամանակ ոչինչ օգնութիւն չըհասցնելուց զատ, երբ թշնամին հեռանումէր՝ աւերածութեանց պակասը լրացնումէին առարկելով թէ, ինչու Հայք ընդունել են օտարին և չեն զիմադրել:

Յոյնք տեսնելով որ Հայք իրանցից վտարանջելով Արաբացուց իշխանութեան տակ մտան՝ վերջը ուրիշ բան չըկարողացան անել՝ բաց ի ընդդէմ Հայոց նզովք սահմանելուց՝ որ ամեն տարի Չատկի մօնին կրկնումէին:

Յունաց սպիկարութիւնը տեսնելով Հայք հեռացան նոցանից, բայց Աղուանից դշտոյն և Ներսէս կաթողիկոսը սկսեցին հակամիտութիւն ցոյց տալ դէպ ի Յոյներն ու Քաղկեդօնի ժողովը. Յղիա կաթողիկոս քանիցս զգուշացրեց դշտոյին և կաթողիկոսին բայց նոքա յամառութեամբ մնացին, իսկ Արաբացիք դէպ ի յոյները հակամիտութիւնը իրանց շահերին վնաս համարելով դշտոյին և կաթողիկոսին շղթայակապ Դամասկոս աքսորեցին: Յղիա կաթողիկոս շտապեց, գնաց Աղուանից աշխարհը և տեղւոյն եկեղեցեաց բարեկարգութեան համար ժողով արեց ու ոմն Սիմէօն եպիսկոպոսի կաթողիկոս ձեռնադրելուց յետոյ Հայաստան վերադարձաւ և տեսաւ որ իւր բացակայութեան ժամանակ՝ Անանիա Նիրախացու աշակերտներից ոմանք, որ Նրուսաղէմ էին գնացել, Յունաստանում տոգորուած Քաղկեդօնի ժողովի սահմանադրութեամբ՝ նոյնը քարոզումէին. խոտիւ արգելեց նոցա այդ բանը և իւր հօտի քարօրութեան ու հոգեւոր ակտոյից համար անձանձիր աշխատելով տառնեհինգամեայ իշխանութիւնից յետոյ վախճանեց 718

Թուին, որին հենց նոյն Թուին յաջորդեց Տաշրաց գաւառի Յովհաննէս Դ. Օձնեցի իմաստասէրը:

Յովհաննէս Դ. իմաստասիրի կաթուղիկոսացած ժամանակ Մանիքեցի Պօղիկեան աղանդաւորները բաւական շատացած էին Հայաստանում, և Նդիա Վաթուղիկոս զբաղուած լինելով Հագարացոց բռնութիւններն ամբելու, Աղուանից եկեղեցին բարեկարգելու, Քաղկեդօնի ժողովի պատճառով ծագած խռովութեանց առաջըր առնելու գործերով միջոց չունեցաւ աղանդաւորներին բոլորովին զսպել: Դժբաղդաբար աղանդաւորները Վլիթատիկանի առանձնուշուղրութեան արժանացած՝ սկսել էին աւելի ևս յանդգնաբար վարուել:

Այս աղանդաւորները քարոզում էին թէ պէտք չէ սրբոց պատկերները և նոյն ինքն Փրկչի խաչը յարգել. և աւելորդ էին համարում աստուածապաշտութեան արտաքին նշանները, առարկելով թէ սրտագէտն Աստուած կարօտ չէ արտաքին ձեւականութեան. քարոզում էին պատուել գեւերին՝ որ նոքա վնաս չը հասցնեն: Վեւերին յարգում էին ի դէմն արեւու և լուսնի. ուտում էին տղայոց արկունը ալիւրով զանգուած. կնոջ առաջին ծնունդը խաղացնելով՝ վեր ու վայր էին ձգում և մեռցնում, մեռած մանկանը՝ կոշում էին միածին և յանուն միածնի երգուելիս՝ ի նկատի էին ունենում այդ մեռեալ մանուկը, յանուն հօր՝ որի ձեռքն աւանդեց Յիսուս հոգին երգուելիս՝ ի նկատի ունէին այն մարդը, որի ձեռքին մեռել էր նորածին մանուկը. այս անում էին միամիտների միտքը հաճելու համար:

Այս աղանդաւորներից մի մասը կոչվում էին աշուրիք, որ բարդի ծառին ևս յարգութիւն էին տալիս կարծելով թէ Յիսուսի խաչափայտը նորանից է. իսկ միւս մասը, որ Հագարացոց օրէնքից ևս խառնուրդ ունէին՝ կոչվում էին եղիպէ: Այս աղանդաւորները աւելի կեզրօնացած էին Ջրկայ կոչեցեալ տեղը, որ տեղից սկսեցին տարածուել զանազան կողմեր և պատճառ դարձան պատկերամարտների աղանդին, որ Յունաց մէջ առաւել ևս զօրանալով՝ կայսրներից ու եպիսկոպոսներից էլ հետևողներ ունեցաւ:

Յովհաննէս Դ. իմաստասէր, Թէոդորոս Քութենաւորի աշակերտներից նշանաւորն, հմուտ էր արտաքին ու աստուածաբանական գիտութեանց և կատարեալ. ըստ ներքին բարիմասնութեանց լինելով խոնարհամիտ, խաղաղասէր և բազմահանճար, իսկ ըստ արտաքինոյն՝ թիկնաւէտ, վաւելչահասակ և փառազի՛ պատ-

կառելի ու համակրելի ամենքին. նա ժամանակի պահանջին յարմարելու համար թէև արտաքուստ շատ շքեղ էր հագնւում, բայց ներքուստ՝ մարմնի վերայ քուրձ էր կրում:

Յովհաննէս իմաստասէր աղանդաւորների դէմ ղինուեց խօսքով, գրով և գործով. և տեսնելով թէ եկեղեցու մէջ քաղկեդօնի ժողովի պատճառով սկսել է շփոթութիւն, այնպէս որ ոմանք խմբուռն էին պատարագում, ոմանք ջրախառն. ոմանք « Սուրբ Աստուած » ը « խաչեցար » ով էին ասում, այլք՝ առաջինը ի դէմն Հօր և երկրորդը՝ ի դէմն Ս. Հոգւոյ առանց խաչեցարի ասելուց յետոյ՝ երրորդը ի դէմն Որդւոյ՝ խաչեցարով էին ասում. ոմանք ծննդեան տօնը ուրիշ օր էին կատարում. այլք հիւանդաց օժումն անհրաժեշտ համարելով՝ սուրբ մեռոնն էին գործածում, ոմանք սուրբ մեռոնի տեղ՝ Երուսալէմից բերուած « խաչի ձէթ » կոչուած իւղն էին գործ ածում, որով և ազգի միջից ատելութիւնն ու խռովութիւնը անպակաս էր: Յովհաննէս իւր հայրապետութեան երկրորդ տարին այս տարականոն ներմուծութիւնները և ազգի միջից ներքին խռովութիւնները վերացնելու համար Մեծ և Փոքր հայոց եպիսկոպոսներին հրաւիրելով Դուին հայրապետանիստ մայրաքաղաքը 719 թ. ժողով կազմեց, ուր գեղեցիկ ատենախօսութեամբ եկեղեցու աննախանձելի դրութիւնը ժողովականներին բացատրելուց յետոյ բարեկարգութեան համար իւր սահմանած երեսուն և երկու կանոնները առաջարկեց ի հաստատութիւն:

Բացի այս Յովհաննէս իւր բարեկամութեամբ Վլիթ ոստիկանի սիրտը գրաւելով նորա ձեռնտուութեամբ Հայաստանից արտաքսեց աղանդաւորներին և պատկերամարտներին:

Մինչ Յովհաննէս իմաստասէր եկեղեցու բարեկարգութեան համար էր հոգում, Բարշապուհ և Գաբրիէլ Ասորիքը Յովհան մայրավանեցու հերձեալ աշակերտ Սարգսի մուրրութիւնը ի նկատի ունենալով հռչակեցին թէ Հայք հետեւում են Յուլիանոս Ալիկառնացւոյ աղանդին: Ասորոց Աթանաս պատրիարքը անսալով Բարշապուհի և Գաբրիէլի խօսքերին՝ գրեց Յովհաննէս իմաստասէրին թէ սոռճեմն տարածուած լուրերը. Յովհան իմաստասէր 726 թուին վեց ասորի և վեց հայ եպիսկոպոսների մասնակցութեամբ փոքրիկ ժողով կազմեց, ուր Աղիկառնացու աղանդը նզովելուց յետոյ՝ նզովեց նաև Բարշապուհ և Գաբրիէլ ասորիներին՝ իբրև դրպարտից բանսարկուների:

Ամիրապետը լսելով Յովհաննէս Իմաստասէրի բարեմասնութեան համբաւը հրաւիրեց Դամասկոս իւր մօտ և սիրով ընդունեց: Նա տեսնելով հայրապետի դէմքի վայելչութիւնն և զգեստի շքեղութիւնը՝ առանձինն ասաց նորան. «Նապաքէն ձեր օրէնքով դուք պէտք է հասարակ հագնուէք, ուրեմն ինչո՞ւ ես այդպէս շքեղ հագնուել: Յովհաննէս պատասխանեց. «որովհետեւ այժմ վերցուել է նախկին սրբութիւնն ու հրաշքի միջոցաւ ազդեցութիւնը, մնում է մեզ շքեղ հագուստով և վայելուչ ու խորհրտ ձևերով ազդել և նկատելով որ ամերապետը գայթակղած է իւր պաճուճանքների վերայ՝ նորա միտքը շինելու համար պարտաւորեալ եղաւ իւր մարմնի վերայից հագած քուրձը ցոյց տալ: Ամիրապետը գոհ Յովհաննէս տեսակցութիւնից ու խօսակցութիւնից, մեծամեծ պարգևներով յետ ուղարկեց նորան Հայաստան, ուր նա ազգի և եկեղեցու անգործութեան համար անխոնջ աշխատելով՝ 11 ամեայ իշխանութիւնից յետոյ վախճանեց 728 թուին:

Յովհաննէս Իմաստասէր ընդդէմ Յուլիանոս Ալիկառնացւոյ հետեւող աղանդաւորներին՝ գրեց «Ճառ ընդդէմ երեութականաց» և Պաւլիկեանց ընդդէմ՝ «Ճառ ընդդէմ Պաւլիկեանց», որոնք պատկերներին և Փրկչի խաչին յարգութիւն տալը կռապաշտութիւն էին համարում. գրեց նաև քանի մի ճառեր և այլ կանոնական գրութեանքներ՝ եկեղեցու բարեկարգութեան համար: Նաբականներից՝ Յովհաննէս Իմաստասէրին են վերագրում Աւագ տօների կարգը, և Հռիփսիմեանց «Անսկիզըն բանդ Աստուած», համբարձին՝ որ ի սկզբան՝ երգւում էր մարտիրոսաց բոլոր տօներին:

ԴՎՆԱՅ Է. ԺՈՂՈՎ.

Գահերիցութեամբ Յովհաննէս Դ. Իմաստասիրի.

Ա. Արքեպիսկոպոս մէջ գտնուած եկեղեցականները արժանաւոր ապաշխարութիւնից յետոյ միայն համարձակեն մատչել Սուրբ Խորհրդին.

Բ. Աշխարհական արքեպիսկոպոսները, եթէ չըզգաստանան՝ որոշուեն (եկեղեցուց).

Գ. Աւագ շարաթին պսակ չըլինի.

Դ. Առաւօտը պսակուողները նախընթաց երեկոյեանը արքեպիսկոպոս մէջ չը զեղխուին.

Ե. Զատիկից մինչև Պենտեկոստէն (Հոգեգալուստ) հարսանիք չըլինի.

Զ. Աղուհացից պահոցը (մեծ պահոցին) ամէն շաբաթ և կիրակէ անխափան պատարագ լինի :

Է. Աղուհացից պահոց շաբաթ և կիրակէ օրերը ձէթով ձկնով և կաթնեղէնով լուծելը իւրաքանչիւրի կամքին թողուած լինի . միայն թէ պարկեշտութեամբ և առանց գայթակղութեան ու բամբասանաց *) :

Ը. Հաղորդութեան հացը՝ անխմոր, իսկ գինին՝ անապակ լինի ըստ ազգային նախնի աւանդութեան՝ ինչպէս սահմանել է Ս. Լուսաւորիչը :

Թ. Հայրապետն օրհնի Սուրբ մեռօնը :

Ժ. Երեկոյութեան ձէթը (մկրտութեան) օրհնի քահանան, և այնքան՝ որքան հարկաւոր լինի **) :

ԺԱ. Հիւանդաց օծման ձէթը քահանան օրհնի յատկացեալ աղօթքով հարկաւոր ժամանակին ***) :

ԺԲ. Պատարագի սեղանը փայտաշէն չլինի, այլ քարեղէն լինի և անշարժ :

ԺԳ. Մկրտութեան աւազանը քարեղէն լինի :

ԺԴ. Մկրտողը մկրտարանի դրանը օծուի և ապա տարուի դէպ ի մըկրտարանը :

ԺԵ. Պսակուել կամեցողներին քահանան տանի եկեղեցին և այն տեղ պսակի :

ԺԶ. Սոյնպէս վարուեն նաև երկրորդ պսակն ընդունողների հետ . իսկ եթէ պսակից առաջ շնացած լինին, նախ ապաշխարեն . բայց եթէ չըկամենան պսակուիլ, ու կամենան միմեանցից բաժանուիլ՝ որոշուեն եկեղեցուց :

ԺԷ. Շաբաթ երեկոյեանը « Լոյս զուարթ » ասել և մարտիրոսաց պաշտօն կատարել ու ծուներ չըկրկնել ****) :

ԺԸ. Կիրակէ լուսանալու գիշերը հսկումն անել, աղօթքով ու տքնութեամբ անցեալ աւուրց յանցանքները ջնջել և անձն պատրաստել արժանաւորապէս ընդունելու սուրբ հաղորդութիւնը :

ԺԹ. Առաւօտը, երեկոյեանը և սուրբ պատարագին « Սուրբ Աստուած » ասել :

(*) Է. Եօգուածը առ հարկէ, ժամանակի պահանջին զիջանելով ու շփոթութեան տեղի չըտալու համար դրուած լինելով՝ այժմ չէ գործադրվում, և արգելեալ է գործադրութիւնը :

(**) Ժ. Եօգուածը բոլորովին անգործադրելի է եկեղեցական օրէնքով և սահմանադրութեամբ, որպէս զի սուրբ մեռոնի խորհուրդը և հայրապետի եզական իրաւունքը չըհասարակուի :

(***) Հիւանդաց օծման խորհուրդը Հայաստանեայց Սուրբ Եկեղեցին կատարումէ միայն աղօթքով :

(****) Ծուներ կրկնելու մասին արգելքը այժմ վերացուած է . վերացուած լինելով այդ մասին յուղմունքը :

Ի. «Սուրբ Աստուած» ը ի դէմս Որդւոյ ասելուն համար երեք անգամն էլ կրկնել «խաչեցար» և ոչ թէ մի անգամով բաւականանալ:

ԻԱ. Գիշերային ժամին բոլոր սաղմոսները և Յովհան Մանգակունու քարոզներն ու աղօթքները ասել:

ԻԲ. Առաւօտեան ժամի կարգը անթերի կատարել:

ԻԳ. Նոյնպէս և երեկոյեանը:

ԻԴ. Նոյնպէս և կիւրակէի:

ԻԵ. Գիշերապաշտամանը՝ կանոնին համեմատ:

ԻԶ. Յայտնութեան տօնին՝ ջուր օրհնել իսկ ծաղկազարդին՝ ոստ բռնել:

ԻԷ. Յայտնութեան տօնին մկրտութեան և ծննդեան աւետարանները միասին կարդալ ինչպէս որ երկու տօնն էլ միասին կատարվումէ*):

ԻԸ. Եթէ մէկը ինչ և իցէ նիւթից խաչ շինի, քահանային օրհնել և մեռոնով օծել տայ**):

ԻԹ. Պաշտել և երկրպագութիւն անել օրհնուած խաչին և չըհրաժարուել երկրպագութիւնից՝ թէև մեռնել հարկ չիւնի:

Լ. Կիւրակէ օրը մինչև իրիկուն պաշտել և ոչ թէ մինչև ճաշը:

ԼԱ. Եիմար հերձուածողների հետ անխտիր հաղորդակցութիւն չունենալ, որ նորա պատկառեն:

ԼԲ. Պօղիկեան աղանդաւորների մօտ չըբնակիլ, այն տեղ չաղօթել և նոցա հետ չընտանենալ, չըխօսել նոցա հետ, այլ հեռի կենալ . . . Եթէ մէկը յարաբերութիւն ունենայ նոցա հետ կամ բարեկամանայ՝ պատուհասուի մինչև զգաստանալը, բայց եթէ նորից յարուի նոցա, մերժուի եկեղեցուց ինչպէս ժանտախտ:

ԳԼ. Զ.

Յովհաննէս Գ. Իմաստասէրին 729 թուին յաջորդեց Դաւիթ Ա. որ Կստէից գաւառի Արամօնս գիւղիցն էր. Դաւիթի օրով երեւելի էր Սիւնեաց Ստեփաննոս եպիսկոպոսը, որ ի մանկութեան Մովսէս Բ. Սիւնեաց եպիսկոպոսի մօտ սովորելուց յետոյ գնաց Կ. Պօլիս և Հռովմ՝ կատարեւագործուելու համար: Կ. Պօլսում եղած ժամանակ տեղւոյն Գերմանոս պատրիարքը առաջարկեց ընդունել Քաղկեդօնի ժողովը և հաղորդուել Յոյն եկեղեցուն. Ստեփաննոս հրաժարուեց ասելով. քանի որ իմ ազգը կամենումէ առանձնութիւն պահել, և հրաժարվումէ Քաղկեդօնի

(*) Ծննդեան տօնը Յունվար 6ին առաւօտեան ժամերգութեան ժամանակն է կատարվում, իսկ մկրտութեանը՝ Ս. Պատարագին և յետոյ:

(**) Որպէս զի խաչի օծումն շատ չըհասարակուի և անընտրողաբար չըկատարուի, որոշուած է վիճակի առաջնորդի կամ յաջորդի ձեռքով և նոցա գիտութեամբ օծել:

ժողովից՝ ես չեմ կարող ընդունել և գայթակղութեան տեղի տալ: Գերմանոս պահանջեց հաւատոյ դաւանութիւն և Ստեփաննոս կատարեց նորա պահանջը միայն նախկին երեք տիեզերեկան ժողովների վարդապետութեան համեմատ: Գերմանոս երբ տեսաւ թէ հնար չըկայ Ստեփաննոսին գրաւել, սիրոյ և միաբանութեան թուղթ գրեց դէպ ի Սիւնեաց աշխարհի մեծամեծները յորդորելով նոցա ընդունել Քաղկեդօնի ժողովը: Իսկ Ստեփաննոս, որ վերադարձած էր Սիւնիք, մեծամեծների հաճութեամբ մերժողական պատասխան գրեց: Ստեփաննոս Դաւիթ կաթողիկոսից Սիւնեաց եպիսկոպոս ձեռնադրուեց և իւր հօռի ու եկեղեցւոյ պայծառութեան համար արժանի մշակ հանգիսացաւ Յովբի, Դանիէլի և Նզեկելի մեկնութիւնը գրելով, բաց ի վառ ձայնից՝ Աւագ օրհնութիւններն ու «Սրբութիւն սրբոց» խաչի շարականը երգելով և Դիոնեսիոս Արիսպագացու ու Գրիգոր Նիւսացու գրքերը թարգմանելով:

Իսկ Դաւիթ կաթողիկոս Արաբացւոյ Մոհմատ ոստիկանից սաստիկ նեղուած՝ առանձնանայտ և իւր հայրենի Արամօնս գիւղը՝ այն տեղ շինեց հոյակապ եկեղեցի և ապարանք, և տեսնելով որ ժողովուրդը անհնարին նեղութեան մէջ է, խնդրեց ամիրապետից փոխել Մոհմատին՝ և տեղը նշանակել ոմն Արզլաղիզ անուամբ: Ամիրապետը կատարեց հայրապետի խնդիրը և Արզլաղիզի խաղաղասէր կառավարութեան շնորհիւ երկիրը փոքր լինչ անգործութիւն գտաւ: Դաւիթ կաթողիկոս դարձաւ Դուլին և այն տեղ 12 ամեայ հայրապետական իշխանութիւնից յետոյ վախճանեց, որին 741 թուին յաջորդեց Տրդատ Ա. որ Վանանդայ Ուրմայ գիւղից էր:

Տրդատ Ա. ի օրով Արզլաղիզի տեղ ոստիկան կարգուեց Նզիա՝ որի բռնութեամբ Հայաստան սկսեց նորից նեղուել և եկեղեցին հաւատահարել: Վասն զի արարացի հրոսակները սկսեցին ժողովրդեան հաւատահարել: Հրամայեցին եկեղեցիների խաչերը վերցնել, եկեղեցական սուրբ սպասները վաճառել, գիշերապաշտօն չըկատարել: Սուրբ Գրոց ընթերցումը խափանել, հայրենի սովորութեան հակառակ՝ մօրուսները գերծել, երկար գլխարկներ գործ ածել և ի նշան ստրկութեան՝ կապարեայ կնիքներ կրել պարանոցի վերայ: Տրդատ հայրապետ նախարարների հետ այս տառապանքների համար գանգատելով, բայց շահ չըգտնելով՝ յուսահատ վախճանեց 761 թուին 23 ամեայ իշխանութիւնից յետոյ: Տրդատ Ա. ի հայրա-

պետութեան ժամանակ ներքին խռովութեան պատճառով 755 թ. Բաղդատ դարձաւ ամիրապետների (խալիֆների) մայրաքաղաք:

Տրդատ Ա.ին յաջորդեց Տրդատ Բ. Տուրուբերան գաւառի Դասնաւորք գիւղից: Սորա երեքամեայ կաթուղիկոսութիւնից յետոյ յաջորդեց 767 թուին Աղձնեաց եպիսկոպոս Սիօն՝ որ մանկութիւնից դաստիարակուած էր Հայրապետանոցում. և որ առաքինի ու սուրբ վարք ունէր և հմուտ էր աստուածային գիտութեան:

Սիօն տեսնելով եկեղեցականների ինչ ինչ թերութիւնները, դարման մատուցանելու համար 768 թուին ժողով կազմեց Աղուանից Պարտաւ քաղաքում, որովհետեւ առ ահի մահ ետական ոստիկանի՝ Դուրնում գժուարին էր:

Ժողովին ներկայ էին նշանաւոր եպիսկոպոսներ և իշխաններ, և որոնք չլիարողացան ներկայ լինիլ՝ ժողովի անելիք որոշումներին թղթով հաւանութիւն տուին. ժողովը բարեկարգութեան 24 կանոն հաստատեց որոշելով նաև Ս. Գրոց ընթերցանելի գրքերը:

Այս ժողովի յաջորդ տարին եկաւ Հայաստան այլ ոստիկան Բէքիր անուամբ և սկսեց նեղել հայերին. Հայք չլիարողանալով այլ ևս հանդուրժել, ասպատակաւոր զօրքերին կոտորեցին. Բէքիր բարկացած՝ զօրք բերել տուեց և ահագին կոտորած սկսեց. 700 անձինք սպանուեցին և 12000 էլ գերուեցին. գերիների մէջ էր նաև Սահակ Բագրատունի Պատրիկ՝ որին Միջագետքի մահմետական իշխանը սպանել տուեց և նորա ինչքը յարքունիս գրաւեց:

Սիօն այս աւերածութիւնները տեսնելով՝ սրտի նեղութիւնից 775 թուին վախճանեց 8 ամեայ կաթուղիկոսութիւնից յետոյ և յաջորդեց Նիգ գաւառի Եղիսատրուշ գիւղացի Նսայի:

Ըստ աւանդութեան՝ Նսայի մանուկ հասակում ի հօրէ որը մնալով Դուրնում, հայրապետանոցի դրանք սնուեց իւր մօր խնամարկութեամբ. երբ հարցրին միանգամ նորա մօրը թէ հայրապետանոցի դրանք մանկանդ հետ ինչո՞ւ ես մնացել, և բացօթեակ տանջւում, ու մի տան մէջ չես պատասպարւում: Նա պտտասխառնեց. կաթուղիկոսութեան եմ պատրաստում:

Եւ արգարեւ, մանուկը փոքր ինչ մեծանալուց յետոյ ընդունուեց Հայրապետանոցում. զարգացաւ այնտեղ Սուրբ Գրոց իմաստութեամբ և առաքինութեամբ. Գողթնեաց եպիսկոպոս ձեռնադր-

ուեց և Սիօնի մահից յետոյ՝ իւր մօր մարգարէութեան համեմատ կաթուղիկոս ընտրուեց:

Նսայի կաթուղիկոս ի մանկութեան կաթուղիկոսութեան պատրաստուելով՝ ի մանկութենէ անտի վարժուեց և այդ իշխանութեան յարակից տառապանքներին: Որովհետև Նսայիի օրով առաւել ևս սաստկացան արաբացի հրոսակների անգթութիւնները՝ երկիրը գրեթէ աւերակ էր դարձել, ոստիկանի ձեռքով տոնջանքների ենթարկուեցին Սահակ, Համաղասոյ և Մեհրութան Արծրունիք, վերջինը հաւատոյ ուրացութեամբ ազատուեց, իսկ առաջինքը՝ նահատակուեցին Յայտնութեան տօնին: Բագուան գիւղի մէջ 40-ից աւելի քահանայք և կրօնաւորներ նահատակուեցին և եկեղեցին կոլոսպտուեց:

Նսայի կաթուղիկոս այս և սորանիւ աւելի անկարգութիւնները և անօրէնութիւնները տեսնելով՝ նախարարների հետ բողոքեց դէպի ամիրապետը, բայց անօգուտ: Այս թշուառութեանց ախանառես և ենթակայ Նսայի կաթուղիկոս՝ 788 թուին վախճանեց 13 ամեայ իշխանութիւնից յետոյ: Հայաստան եկած յատուկ հարկահանը լսելով հայրապետի մահը՝ բռնութեամբ բերել տուեց Դվնայ հայրապետանոցի և հայրապետական Մայր եկեղեցու անօթները ցուցակագրելու ոլտորուակով և ինչ որ արժէք ունէր՝ իւրացրեց: Հայոց թագաւորների զգեստներն ևս, որ ի պահ պրուած էին հայրապետանոցում՝ յափշտակեց:

Նսայի կաթուղիկոսից յետոյ Ստեփաննոս Ա. որ կաթուղիկոսարանի աւագ երեց էր՝ կաշառքով կաթուղիկոսացաւ, բայց իւր ծառայքը ու գրաւ դրած գիւղերը ազատելու համար ստիպուեց վասնել իւր բոլոր ստացուածքը և այսպէս հազիւ երկու տարի կարողացաւ վարել իւր փափագանօք և ապօրինաբար ձեռք բերած իշխանութիւնը:

Ստեփաննոսին յաջորդեց Յովսէփ կամ Յոր Դվնեցին և ոչ աւելի քան մի տարի վարելով իշխանութիւն վախճանեց որին 791 թուին յաջորդեց Սողոմոն Դաւենցին: Սողոմոն Մաքենեաց վանքում մինչև ծերութիւն վարել էր ճգնաւորական կեանք և հմուտ էր Սուրբ Դրոց և արտաքին գիտութեանց: Ընտրութիւնից յետոյ՝ երբ հրաւիրուէին Դուին, խօսք բացուած ժամանակ առային, դու ծեր ես, էլ ինչպէս կամ որքան ժամանակ պէտք է կարողանաս վարել հայրապետական իշխանութիւն: Նա պատասխանեց. « գնումեմ

Նկարողների գեղեցիկ գեղերով եկեղեցու որմերի վերայ ուրիշ հայրապետների հետ ինձ ևս սեւացնել *), :

Սուրբմանին, նորա մի ամեայ իշխանութիւնից յետոյ յաջորդեց Գէորգ Ա. Հոյրորուկ մականաւանեալ՝ որ Արագածոտն գաւառի Յշական գիւղից էր: Գէորգ միայն երեք տարի վարեց իշխանութիւն և 795 թ. յաջորդեց Արագածոտն գաւառից Յովսէփ Բ. Կարիճ մականաւանեալ:

Սորա օրով Խուզիմա ոստիկանը գրաւուելով հայրապետական կալուածներէ արդիւնաւորութեամբ՝ կամենումէր սեպհականել այդ կալուածները՝ զրամով գնելու պատրուակով, բայց Յովսէփ չըկատարեց ոստիկանի ցանկութիւնը տսելով որ՝ ինքը իրաւունք չունի այդ կալուածները վաճառել, որովհետեւ Աստուծոյ անուան նուիրեալ են: Ոստիկանը շատ ստիպելուց յետոյ, երբ տեսաւ թէ Յովսէփ կաթուղիկոս անողոքելի է, գանակոծ անելուց յետոյ բանար գնել տուեց, որ գուցէ կըղիջանի, բայց հայրապետը քաջութեամբ տարաւ բոլոր հարուածներին և չըկամեցաւ ձեռնամուխ լինել հայրապետանոցի կալուածքներին: Ոստիկանը որպէս զի ցոյց տայ ժողովրդին թէ Յովսէփ կաթուղիկոս զիջել է վաճառել գիւղերը՝ հանել տուեց նորան բանտից և երեք պարի զրամներ յանձնեց իւր ծառաներին հրապարակով դէպ ի հայրապետանոց տանել բայց և գաղտնի ճանապարհով դարձեալ իրան բերել: Սակայն բանտից դուրս գալով հայրապետը ոստիկանի մեծամեծների առաջ յայտնեց եղած խարդաւանքը և բողոքեց ոստիկանի բռնութեանց համար, և այսպէս յետ ստացաւ կալուածները բացի Արտաշատ ականից: Իսկ ոստիկանը զայրացած՝ շարունակ վշտացնումէր Յովսէփ կաթուղիկոսին, որի եղբայրը տեսնելով այս

(*) Այս գէպքից երեւումէ որ ի հնումն սովորութիւն է եղել հայրապետների պատկերները նկարել եկեղեցու որմերին. երևի այդ սովորութեան համեմատ ցայսօր մենք տեսնում ենք Սուրբ Թադէոս և Բարդուղիմէոս առաքեալներին յաջորդող եպիսկոպոսների պատկերները մինչև Ս. Լուսաւորիչ նկարուած Մայր Աթոռոյս հարաւակողմն գտնվող Ս. Յովհաննու Մկրտչի կիսաբոլորակ խորանի որմերի վերայ, իսկ Սուրբ Լուսաւորչի ու նորա որդւոց և թոռանց պատկերները՝ Մայր Աթոռոյս հիւսիսակողմն գտնվող Ս. Ստեփաննոսի կիսաբոլորակ խորանի որմերի վերայ, Նթէ չենք սխալվում՝ երեսաղէմի Սուրբ Յակովբեանց Աթոռի Հայոց պատրիարքների պատկերներն ևս յաջորդաբար մինչև ցայսօր նկարուած են նոյն վանքում՝ յատկացեալ տեղը:

անգթութիւնները, սպառնումէ ոստիկանին ամբաստանել նորա մասին դէպ ի ամիրապետը, իսկ ոստիկանը իւր ծառաների ձեռքով ծածուկ սպանել է տալիս նորան և ձգում Մեծամօր գետի ծովակը: Յովսէփ Բ. իւր հարազատի մահուան պատճառով սաստիկ յուզեալ՝ մահիճ է մտնում և կարճատե հիւանդութիւնից յետոյ վախճանումէ 806 թուին 11 տարի վարելով իշխանութիւն:

Յովսէփին 806 թուին յաջորդեց Դաւիթ Բ. Կակաղեցի. Դաւիթ ժամանակով ևս քրիստոնէական հաւատոյ համար բազմաթիւ նահատակներ են լինում մանաւանդ Խուզիմայի մահից յետոյ մինչև Հոլիի ոստիկան նշանակուելը:

Հոլ ոստիկանը տեսնելով որ ոմն Սեադայ միաբանելով իւր հետ նախարարներին՝ կամենումէր դաւել իրան Դաւիթ կաթողիկոսին խաղաղութեան պատգամաւոր ուղարկեց նախարարների մօտ բայց ընդունելի չեղաւ. Հոլ պատերազմաւ յաղթանակեց և պատերազմի մէջ ընկաւ Սահակ Սիւնի. Դաւիթ հաշտեցրեց Հոլին նախարարների հետ, որով և ապահովեց երկրի խաղաղութիւնը, և խորին ծերութեան մէջ՝ 833 թուին 27 ամեայ իշխանութիւնի յետոյ վախճանեց, և նոյն թուին յաջորդեց Ուլայեցի Յովհաննէս Ե:

Յովհաննէս Ե. իւր հայրապետութեան 8րդ տարին տեսնելով որ Բագարատ, որ Հոլից յետոյ պատրիկ էր նշանակուած անսալով չորամիտ մարդոց ապիրատութեան՝ մտադիր է գահընկէց առնել իրան, հրապարակաւ բանադրեց նորան և զնաց Գեղարքունեայ Այրից կամ Գեղարդայ վանքը ու այն տեղ մի քանի ամիս առանձնացաւ թաքստեամբ: Սմբատ Բագրատունի սպարապ' ... երնջակում՝ ժողովելով իշխաններին և եպիսկոպոսներին ու քրննելով հայրապետի մասին եղած ամբաստանութիւնը, երբ տեսաւ թէ զրպարտութիւն են, ժողովականաց հաճութեամբ նորից հրաւիրեց նորան վարել իւր հայրապետական իշխանութիւնը:

Բագարատ տեսնելով որ առանց իրան, նախարարները ժողով կազմելով՝ նորից Յովհաննէսին հրաւիրեցին ի հայրապետութիւն՝ զայրացաւ շատ և կամենումէր լքէթինդիր լինել, բայց հենց այս ժամանակները ինքն ամբաստանութեան ենթարկուելով ամիրապետի առաջ՝ հաւատոյ ուրացութեամբ հազիւ կարողացաւ ազատուել մահից: Ապուսէթ, որ նոր նշանակուած էր ոստիկան և պիտի ձեռքակալէր Բագարատ պատրիկին՝ սկսեց աւերել և կոր-

ծանել, և հենց այս ժամանակ չարաչար սպանուեց Տարօնոյ Սասունցիներէից, Երկիրը աւերակ էր դառնում ոչ միայն արաբացի հրոսակներից, այլ և Սիսական Բարգէն և Սիւնեայ Գրիգոր Սուփան նախարարների միջև ծագած երկպառակութեան պատճառով, որոնք ընդերկար միմեանց դէմ պատերազմելուց յետոյ սկսեցին միմեանց երկիրներ ասպատակել:

Մինչ Սիւնիք և Սիսականք միմեանց դէմ էին զինուած, Ապուսէթի սպանման գոյժը, նորա զօրքերից ոմանք փախստեայ գնալով հասցրին ի լուր ամիրապետի, որ սաստիկ զայրացած՝ իւր մերձաւորներից Բուղա անուամբ մէկին անհամար բազմութեամբ ուղարկեց Հայաստան սլատուիրելով սպանել այն ամենին՝ որոնք կարող են դէնք առնել կամ ծերացած են, և գերել կանոնց ու երիտասարդներին և այսպէս երկիրը անապատ դարձնել: Բուղա աւելի քան իրան պատուիրածները անգլխութիւններ կատարեց— սուր, հուր, աւերածութիւն և հաւատոյ ուրացութիւն կամ նահատակութիւն տարածելով ամենայն տեղ, իսկ Յովհաննէս Ե. հայրապետը, որ այդ զժբազդ ժամանակին շրջումէր գոյլերի ժանիքներին մատնուած իւր հօտի մէջ մխիթարելու և քաջալերելու համար, այսքան արհաւիրքներն ու թշուառութիւնները տեսնելով ի սիրտ և ի հոգի վշտացած՝ Գեղարքունի գուառի Մաքենեաց վանքում 854 թուին վախճանեց:

ՊԼՐՏԱՆԻ Բ. ԺՈՂՈՎ.

Գահերիցութեամբ Սիօն Կաթողիկոսի Հայոց.

Ա. Եպիսկոպոսը, քորեպիսկոպոսը և երէցը եթէ փառքի և զրօսանքի ետեից լինելով, հօտը խնամելու անհոգ լինին, լուծուեն կարգից.

Բ. Եպիսկոպոսները չը համարձակեն ուրիշի վիճակում ձեռնադրութիւն անել:

Գ. Եպիսկոպոսները յանցաւորներին չը ստիպեն եկեղեցուն բան տալ, այլ հրամայեն՝ որ նոքա իրանց ձեռքով աղքատներին տան:

Դ. Եպիսկոպոսները թոյլ չը տան քորեպիսկոպոսներին կամ քահանաներին սեղան հաստատել կամ եկեղեցի օրհնել:

Ե. Եպիսկոպոսները չը համարձակեն մեռոն օրհնել կամ օրհնուածի վերայ աւելցնել, այլ իւրաքանչիւր տարի հայրապետից ստանան:

Զ. Եպիսկոպոսները եկեղեցում վարդապետ (քարոզիչ) նշանակեն ժողովրդին անխափան քորովելու և սորվեցնելու համար:

Է. Գիւղերում վանքեր չլինուին, որ այնտեղ իջեանեն առաջնորդները. շին-

ուեն նաև հիւրանոցներ և աղքատանոցներ և նոցա հասոյթը գիւղից լինի:

Ը. Մկրտութեան աւազանը մաքուր պահուի և յարգուի և մկրտութեան ջուրը անսուրբ տեղեր չըթափուի:

Թ. Քահանան, որին հասել է եկեղեցուն սպասաւորելու կարգը (հերթ) սրբութեամբ անի, և աստուածային աղօթները անխափան կատարի:

Ժ. Եթէ քահանան ամուսնանայ (երկրորդ անգամ) կամ երկրորդ անգամ ամուսնացեալը ձեռնադրուի՝ չըհամարձակի քահանայութիւն անել, այլ ապաշխարութեան մէջ մնայ:

ԺԱ. Քահանաները զգոյշ լինին հաւատացեալները անհաւատի հետ պսակելուց:

ԺԲ. Սուրբ Խորհրդի նշխարքը քահանայք և ոչ թէ աշխարհականները պատրաստեն:

ԺԳ. Եթէ քահանան երրորդ պսակ օրհնի այնպիսիներին, որոնք յառաջագոյն շնացած են, նզովեալ լինի և պսակը քանդուի:

ԺԴ. Եկեղեցու ինչքը և սպասները չըվաճառուեն:

ԺԵ. Կրօնաւորները վանքից վանք չըտեղափոխուեն. և եթէ կոչուած չեն ի վիճակ առաջնորդութեան, այնտեղ մնան՝ ուր կրօնաւորուել են:

ԺԶ. Մինչև չորրորդ զարմը մերձաւորներին ամուսնութիւն չըլինի:

ԺԷ. Ախտացեալների համար, որոնք քաղաքներից հալածուած են լինում՝ անխելանոց չլինուի, և նոցա համար ժողովրդիցը հասոյթ սահմանուի:

ԺԸ. Մեռնելու ժամանակը եթէ աւելանայ մի քան՝ ողորմութեան տուրք տրուի այն եկեղեցուն ու վանքին՝ որի ժողովուրդը է մեռնողը:

ԺԹ. Եպիսկոպոսից բանադրուածը, եթէ մեռնելուց առաջ չարձակուի, հանդիսով չըթաղուի:

Ի. Եթէ երեսան առանց մկրտութեան մեռնի, թաղման հանգէս չըկատարուի նորա վերայ:

ԻԱ. Քորեպիսկոպոսները չըհամարձակին եկեղեցու դռուը փակել, կամ աստուածային պաշտամունքը խափանել:

ԻԲ. Գիւղի իջխանը, եթէ հարկը պահանջելու համար եկեղեցին փակել տայ՝ նզովեալ լինի:

ԻԳ. Հեթմանոսների մէջ գերի գնացողները եթէ հեթմանոսների կրօնի համեմատ վարուած լինին և նոցա նման անպատշաճ բան գործեն լծէ և ուրացած էլ չըլինեն իրանց հաւատը, դարձի ժամանակ մի տարի ապաշխարեն և չորեքշաբթի և ուրբաթ օրերը ծոմ պահեն:

ԻԴ. Հին օրէնքից (հին կտակարան) Սուրբ Գիրք համարուեն Ծննդոց, Ելից, Ղևդաաց, Թուոց, Բ. Օրինաց, Յեսուայ, Դատաւորաց, Հռութայ, չորս գիրք Թագաւորաց, երկու գիրք Մնացորդաց, Եզրայ երկու գիրքը, Տօբիթայ, Յուդիթայ, Նսթերայ, Մակաբայեցոց, Սողոմոնի չորս գիրքը, Յուդայ, Դաւթի Սողոմոնները տասն և երկու Մարգարէից, Եսայիայ, Երեմիայ (Բարուքը հետը) Եղեկիէլի, Դանիէլի, և Սիրաքայ Իմաստութիւն գրքերը:

(Նախաւանկ)

Յ. Վ. Մ.